
KÖVES PÉTER*

Ludwig van Beethoven

BETEGSÉGEI

Ismeretlen festő Ludwig van Beethoven-t ábrázoló műve. Forrás: Bilder Deutscher Geschichte No.12 Cigaretten-Bilderdienst Altona-Bahrenfeld Hamburg / Hulton Arcive / The Print Collector / Getty Images Hungary)

1770-ben született a zenetörténet legnagyobb csodája, Beethoven. Tehát 250 évvel ezelőtt. E cikk nem az életrajza részleteivel, nem az egyedülálló életművel, felülmúlhatatlan alkotásainak elemzésével, hanem testi szenvedéseit okozó betegségeivel kíván foglalkozni.

Azt a legtöbb ember tudja róla, hogy süket volt. Ez azonban nem rövidítette meg az életét, nem ez okozta a halálát. Ha megismerjük, milyen rendkívüli megpróbáltatásokban volt része, amikor rádöbbsent süketiségének feltartóztathatatlan voltára, még inkább fokozódhat csodálatunk Beethoven iránt. Ő lehet mindig a példája annak, hogyan tudhat az ember szembeszállni a sorssal, és hogyan arathat rajta diadalt. Ehhez a témához – Beethoven betegségéhez – csak megrendült alázattal szabad hozzányúlni, kegyelettel adózva a sokat szenvedett, az emberiséget felbecsülhetetlen értékekkel megajándékozó géniusz emlékének.

Beethoven először 31 éves korában, 1801-ben említi meg egyik közeli barátjának egy levélben: *„Legnemesebb képességem, a hallásom megromlott. Amikor együtt voltunk, már észleltem a tüneteket, de hallgattam róluk. Most ez a folyamat egyre rosszabbodik, és kérdéses, vajon lehetséges-e a kezelése vagy*

sem. Szerencsétlenségem a legkisebb zavart a játékban és a komponálásban okozza, legnagyobbban a másokkal való érintkezésben...”

Ugyanebből az évből származik egy másik levele: *„A hallásom három év óta kitartóan rosszabbodik...Mindkét fülem éjjel-nappal szüntelenül sípol és zúg. Ez minden egyéb hivatás esetén inkább elviselhető lenne, de az enyémekben egy ilyen állapot valójában megrendítő. Hogy valami fogalmat adjak az én rendkívüli süketségemről, meg kell mondanom, hogy a színházban kénytelen vagyok egész közel hajolni a zenekarhoz, hogy megértsem a szereplőket. Kissé távolabb az énekesek és a hangszerek magas hangjaiból semmit nem hallok. Gyakran meghallom a halk beszélgetést, de nem a szavakat, és mihelyt valaki kiabál, az elviselhetetlen.*”

Idézzük még egy későbbi levélből is: *„Nem tagadhatom, hogy a fülemben a csengés és a zúgás csökkent, különösen a bal fülemben, amelyben a süketségem kezdődött, de a hallásom nem javult, sőt, merem állítani, hogy rosszabb lett...”*

Beethoven leveleiből tehát megtudjuk, hogy a hallásának a romlása a bal fülben kezdődött. Röviddel később a nagyfrekvenciájú, azaz a magas hangok hallását mindkét fülén elvesztette. Mindehhez súlyos fülzúgás és a hangok megkülönböztetésének romlása járult. Beethoven, amikor felismerte, hogy süketsége gyógyíthatatlan, súlyos depresszióba esett, az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott. Az 1802-ből származó úgynevezett *heiligenstadti végrendelet* megrendítően leplezi le a határtalan kétségbeesését. Majd visszanyerte az életbe vetett hitét. A *heiligenstadti végrendelet* egyben vallomástétel is az élet szépsége mellett. Beethoven hallása lassan, de rendületlenül romlott: 52 éves korára gyakorlatilag teljesen süket volt. Feljegyezték, hogy 1822-ben még szándékában volt a *Fideliót* (egyetlen operáját) vezényelni. A főpróbán zavar támadt, mert a mester nem volt képes az énekeseket és a zenekart meghallani. Egy barátjának sikerült meggyőznie, hogy adja fel szándékát és hagyjon fel a vezénnyel.

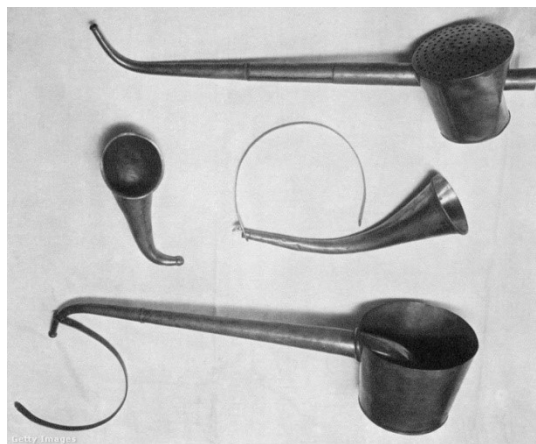
A IX. szimfónia ősbemutatóján, mint „tiszteletbeli karmester” vett részt. A tényleges karmester mellett állva követte a partitúrát, de a mű vége felé elmaradt, nem vette észre, hogy az előadás befejeződött, és a közönség viharos

ovációba kezdett. Az egyik szólista udvariasan szembefordította a mámoros hallgatósággal.

Beethoven kiváló zongoraművész is volt. A XIX. század első évtizedétől hallásának gyengülése azonban lassacskán visszatartotta a nyilvános szerepléstől. 1812-ben az Esz-dúr (5.) zongoraversenyének bemutatását már kénytelen volt átengedni tanítványának, Czernynek.

Noha a pódiumnak búcsút kellett mondania, zeneszerzői tevékenységét egyáltalán nem csorbította a külső hangok hallásának a hiánya. Sőt, új impulzusokat adott ez a megrendítő élmény: harc a sorssal, és annak legyőzése, diadalmaskodni a végzetten! Belső hallása azonban tökéletes maradt, sőt, egyre tökéletesedett. Testi szenvedés, családi viszályok és az emberi értetlenség öröklék fel egészségét utolsó éveiben. Tóth Aladár így írt: *„Ezalatt a művész a legnagyobb és leggyőzedelmesebb harcait vívja a zene birodalmában.”*

Beethoven második alkotói időszakából származnak azok a művek, amelyeket még nem a teljes sükettség idején komponált, de már tudta, hogy fülbetegsége gyógyíthatatlan. Néhány kiemelkedő gyöngyszem ebből az időszakból: a III–VI. szimfónia, az Appassionata- és a Mondschein-zongoraszonáta. A teljes sükettség idején keletkeztek a Missa Solemnis, az utolsó szimfóniák és a legcsodálatosabb vonósnégyesei (op. 127, 130, 131, 132, 135.)

A Beethoven által használt hallásjavító eszközök
Fotó: Bettmann / Getty Images Hungary

Bár Beethoven hallásromlása rendkívül súlyos volt, az igazságnak tartozunk azzal, hogy elmondjuk, orvosi értelemben soha nem volt teljesen süket. Csekély hallása megmaradt, amelyet némileg lehetett erősíteni. Ezt abból

tudhatjuk, hogy még életének utolsó éveiben is igyekezett hallását javítani, a bonni Beethoven Múzeumban ma is látható segédeszközökkel. Ezek a segédeszközök olyan különleges *fültölcsérek*, amelyeket Beethoven a fején átkötözött szalaggal rögzített a füléhez. De nem volt megelégedve velük, mert nem javították a hangok megkülönböztetését (diszkriminációját). Másik segédeszköze egy *fa dobverő* volt. Ennek egyik végét a fogai közé szorította, a másikat a zongorához, hogy a vibráció érzékelésével következtessen a hangokra.

Hogy Beethoven nem veszítette el teljesen a hallását, az is alátámasztja, hogy beszéde mindvégig nem romlott meg. Mivel azonban a hozzá beszélőt nem hallotta 1809-től 1827-ben bekövetkezett haláláig, inkább csak írásban (Konversationbücher, társalgási könyvecskék) útján *társalgott*. Ez az érintkezési mód azonban nagyon nehézkes volt, ezért kerülte az embereket, társaságot, nyilvánosságot, külsejét elhanyagolta, magányos remeteéletbe zárkózott.

Korának híres zeneszerzői közül olykor meglátogatta őt többek között Weber, Rossini stb. Rossininek egyik alkalommal gratulált, mondván, hogy *olvasta* a Sevillai borbélyt, tehát a partitúrát tudta élvezni, és meleg hangon elismerőleg nyilatkozott Rossini vígoperájáról.

Beethoven a süketségén kívül más betegségek is gyötörték. Hallása csökkenésének első éveiben, 1797-től súlyos *hasmenésben* szenvedett. Néhány feljegyzés szerint e megbetegedést hastífusznak vélték. Nagyon kétséges, hogy valóban tífusz volt, de az felkelti a figyelmet, hogy ez az éveken át tartó hasmenés egybeesett a hallásromlás kezdetével. Később *gyomorpanaszok* miatt kezeltette magát. A gyakran előforduló lázas hasmenés és hasi görcsök miatt ivó- és fürdőkúrákat vett Karlsbadban, Teplitzben, Badenben, Rodaunban, Heiligenstadtban.

Beethoven nagyon elégedetlen volt (joggal) orvosai tevékenységével. Egyik levelében számárnak nevezi az orvosát, mert az azt tanácsolta, hogy a hideg Dunában fürödjön.

Ferdinand Georg Waldmüller: Ludwig van Beethoven (1823)

1821-ből származik az első olyan észrevétel, hogy Beethoven átmenetileg sárgaságban megbetegedett. 1823-ban Waldmüller festőművész portrét készített Beethovenről. A képen határozottan látható, hogy a bőrszín enyhén sárgás volt. *Krónikus májbetegsége* 1825-ben már súlyos tüneteket okozott. Nyelőcsővisszérből származó vérzése támadt. 1826-ban a májcirrhosis (májzsugor) miatt ascites (hasvízkór) alakult ki. Többször kellett haspunkcióval folyadékot lebocsátani. Előfordul, hogy 11-12 liter folyadékot engedtek le a hasából.

1827-ben, 56 évesen hosszú szenvedést követően halt meg májelégtelenségben. Néhány nappal a halála előtt remegő-reszkető kézzel végrendeletet írt. Az íráson felismerhető a májelégtelenségben szenvedő betegek zavart, kusza kézírása.

Boncjegyzőkönyv

A bécsi patológiai múzeum korabeli igazgatóját, dr. Johann Wagnert bízták meg Beethoven holttestének boncolásával. A boncjegyzőkönyv teljes szövege rendelkezésre áll. Ebből nem derül ki egyértelműen, hogy mi vezetett a süketséghez. A boncjegyzőkönyv tanúsága szerint a halált májzsugorodás okozta. A májzsugorodás keletkezésében feltehetőleg a sok alkoholfogyasztásnak volt szerepe.

Beethovennek sem öröklött, sem szerzett szifilisz nem volt. Az egyébként részletesnek mondható leírás néhány fontos körülményre nem tér ki. Noha Valsalva már 1735-ben leírta, hogy a középfül egyik apró csontocskája, a

kengyel összezsugorodhat a környezetével, az otosclerosist (belsőfülszűrés csontos tokjának csontosodási betegsége) csak jóval Beethoven halála után ismertették részletesen. A boncjegyzőkönyvben nincs említés arról, hogy volt-e ilyen összezsugorodás vagy sem. Az azonban megállapítható, hogy gyulladásos jelenségek nem voltak. A boncjegyzőkönyv tehát inkább negatívumokat tartalmaz a süketiséget illetően.

Még egy véleményt említünk. Egy tudós hangsúlyozta, hogy Beethoven gyermekkorában sok pofont kapott az iszákos apjától, aki anyagi haszonszerzés végett hajszolta a zseniális gyermeket, hogy éjszakákon át gyakoroljon a zongorán. Ezek a fültre mért ütések maradandó károsodáshoz vezethetnek. Az azonban valószínűtlen, hogy a pofonok csak évtizedekkel később okoztak volna halláskárosodást. Mivel sok kérdés tisztázatlan maradt az első boncolás után is, Beethoven holttestét két alkalommal exhumálták. Érdeemes megemlíteni, hogy a második exhumálást a világhírű magyar fülorvos, Politzer kezdeményezte 1888-ban. Csalódottan észlelte, hogy a halántékcsonatok és a hallócsontocskák nincsenek a helyükön. Minden valószínűség szerint egy korábbi boncoláskor – tudományos céllal – már eltávolították őket.

Beethoven halálának idejéből származó hajmintáin végzett modern kutatások azt mutatják, hogy ólommérgezés hozzájárulhatott gyengélkedéseihez és idő előtt bekövetkezett halálához. (Az ólom szintje több mint 100-szorosan múlta felül a mai embereknél mért szintet.) A fiatalabb korban mutatkozott hasmenések, hasi görcsök lehetnek ólommérgezés tünetei, de hogy honnan származhatott a szervezetében talált ólom, azt nem tudjuk, és azt sem, hogy a májcirrhosison kívül krónikus ólommérgezés szerepet játszhatott-e a halálában.

Összefoglaljuk azokat az adatokat, amelyek támpontul szolgálhatnak a süketiség okának kiderítésében. A betegsége 30 éves kor táján kezdődött. Kétoldali megbetegedésről van szó. A hangokat elkülönítő képesség károsodott. Először a nagyfrekvenciájú hangok hallása romlott. Kezdetben fülzúgás is volt, amely később megszűnt. Szédülést soha nem érzett. Beszédzavar nem volt. Teljes süketiség nem alakult ki. A csontvezetés kevésbé volt rossz, mint a légvezetés(?). A hangerő növelése egy bizonyos szinten túl elviselhetetlenül kellemetlen volt. A boncjegyzőkönyv nem említ gyulladásos elváltozást a fülben. Ezek az adatok beleillenek abba a kórképbe, amelyet *cochlearis otosclerosis*-nak neveznek. (Otosclerosis esetén a kengyel a környezethez

csontosodva rögzül, megszűnik mozogni, így a hangrezgéseket nem tudja átvenni és közvetíteni a belső fülbe.) Csontosodás azonban nemcsak a kengyelnél, hanem a belső fülben levő csontos csigának (cochlea) a területén is bekövetkezhet. Ez a valóban csigaházszerűen csavarodó csont a csigajáratot és az abban lévő hallóideg-végződéseket, a Corti-féle szervet veszi körül.

Ha a rendellenes csontosodás itt következik be, akkor cochlearis otosclerosisról beszélünk. A vezetékes hallásromlás mellett nem törvényszerű, hogy idegi halláscsökkenés és szédülés jelentkezzen. Egyetlen tünet van, amely nem erősíti meg ezt az utólagos diagnózist: mégpedig az, hogy a légvezetés kevésbé volt rossz, mint a csontvezetés. A cochlearis otosclerosis esetén egyaránt romlik a csontvezetés és a légvezetés. De honnan tudjuk, hogy Beethoven esetében a csontvezetés jobb volt? Onnan, hogy fa dobverőt használt hallásának javítására. Csakhogy nem teljesen bizonyos, hogy ezen a módon a csontvezetést használta ki. A csontvezetésnél ugyanis az történik, hogy a csontok rezgéseit ugyanúgy átveszi a belső fül, mint rendes hallás esetén a levegő rezgéseit, és a belső fülben ugyanolyan idegingerületek jönnek létre, mint rendes hallásnál. A csontvezetés esetében tehát végül is az agy hangrezgéseket érzékel. Nos, nem valószínű, hogy Beethoven ilyen módon érzékelt volna hangrezgéseket a belső fülben, a cochleánál létrejött elcsontosodás miatt. Sokkal valószínűbb, hogy az arc és a koponyacsontok rezgése valami más módon alakult át benne hangélménnyé. Ismeretes, hogy a rosszul halló emberek némelyike a vibrációt úgy tudja felfogni, mint hangélményt. Beethoven is minden bizonnyal a zongora hangrezgéseit, a vibrációt érzékelt a zongorához nyomott fapálca útján, és ez az érzet alakult át benne hangélménnyé. Beethoven hallásának rendkívül súlyos romlása így magyarázható legelfogadhatóbban.

Thomas Broadwood, London, 1817¹

¹ 1887 májusában Liszt Ferenc akaratából megérkeztek a Nemzeti Múzeumba a művész legnagyobb becsben tartott tárgyai. A Liszt-hagyaték minden szempontból legnevezetesebb műtárgya Thomas Broadwood 1817-ben Beethovennek Bécsbe küldött zongorája.

Beethoven halála után hangszerét elárverezték. Több évi hányódás után a zongora méltó kezekbe került: Liszt Ferenc vásárolta meg. *„Kötelességem e felbecsülhetetlen relikviát hazám műbarátainak felajánlani...”* – írta 1873-ban Liszt, és a Broadwood-zongorát odaajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Billentyűin szólaltak meg először az életművet lezáró óriás művek, a Hammerklavier szonáta, és az op. 110 és 111-es zongoraszonáták.

Beethoven halotti maszkja

*Dr. Köves Péter nyugdíjas belgyógyász, háziorvos

A londoni Broadwood cég kora legmodernebb, legjobb zongoráját ajándékozta a mesternek, akinek nevét, s az ajándékozás tényét a hangszer homlokzatán is feltüntették. Beethoven nagyon szerette ezt a hangszert, s haláláig használta. Ezután ingóságait elárverezték, s ekkor vásárolta meg a zongorát C. A. Spina bécsi műkereskedő, aki hódolata jeléül 1845-ben Lisztnek adta. 50 éves művészi jubileumának pesti megünneplésekor, 1873-ban jutott arra az elhatározásra, hogy legértékesebb emléktárgyait a Nemzeti Múzeumnak ajánlja fel mint magyar hazafi, „kinek büszkesége, ha csekély művészi tehetségét Magyarhon szolgálatára felajánlhatja” – írta Pulszky Ferenc igazgatónak.

A hangszer végül csak Liszt Ferenc halála után került be a múzeumba, ahol már 1887 szeptemberében a többi relikviával együtt kiállították, s azóta is a múzeum egyik legföltettebb kincse.